

УДК 340.12+1:316.3

І. І. Коваленко, кандидат філософських наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ФРАНЦІЇ)

Розглянуто досвід правового навчання та виховання в системі середньої освіти Франції. Показано специфіку методичних засобів викладання тем з курсу громадянського, правового та соціального виховання. Наведено часткові приклади методичної документації, яка забезпечує ефективність правового виховання молоді

Ключові слова: *правове виховання, правова культура, мета правового виховання, методика правового виховання.*

Актуальність проблеми. Динамічні реформаційні процеси, що відбуваються у системі середньої та вищої освіти України, спрямовані на забезпечення гармонійного розвитку та соціальної активності особистості. Невід'ємною складовою освітянської діяльності є правове виховання, мета якого – формування правової культури молоді людини, забезпечення розвитку цілісної особистості, здатної усвідомлювати свої права та переконливо відстоювати їх.

Необхідність розв'язання таких освітянських проблем зумовлює пошук нових підходів до організації правовиховної роботи зі школярами. Ефективність правовиховної діяльності залежить не тільки від використання традиційних методик, а й від доцільного відбору та впровадження кращого зарубіжного досвіду. Отже, вивчення специфіки та особливостей європейської системи громадянського, правового та соціального виховання (на прикладі ліцейської системи освіти Франції) дозволить певною мірою оптимізувати методичний потенціал правового виховання українських школярів.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Правове виховання стало центром уваги вітчизняних філософської, юридичної та педагогічної наук приблизно у другій половині ХХ ст. Й сьогодні правове навчання розглядається як одна з найважливіших форм правового виховання [1–14]. Однак додаткової уваги потребує вивчення методик правового виховання в системі середньої освіти розвинених демократичних держав. Відтак, *метою* статті є показ деяких особливостей правового навчання та виховання в системі ліцейської освіти Франції.

Вклад основного матеріалу. Разом з коледжами ліцеї належать до середньої освіти Франції і становлять другий ступінь, який вважається одним з найбільш значущих з огляду на мету правового виховання. Слід зазначити, що правове виховання у французькому суспільстві не виділяється в окрему галузь, а є невід'ємною складовою системи громадянського, правового та

соціального виховання. З огляду на потреби суспільного життя в ліцеях усіх типів було перероблено програму навчання та запроваджено систему громадянського, правового та соціального виховання в кожному з трьох навчальних циклів – другому, першому та випускному. Даний захід став принциповим нововведенням, а стосовно цілей та методів така інновація оцінена французькими педагогами як вельми значуща. Така система має свої специфічні методичні особливості. Деякі з них послідовно розглядатимуться в цій статті.

Одна з найфундаментальніших місій виховної системи – сприяти формуванню громадянської самосвідомості. У зв'язку з цим слід урахувувати, що саме в ліцеї частина учнів досягає громадянського повноліття, отримує виборче право. В контексті такої глибоко символічної реальності громадянство набуває й інших вимірів, які саме ліцеї допомагає зрозуміти через систему громадянського, юридичного та соціального виховання.

Ефективність розглядуваної системи залежить передусім від особливостей навчання молоді. Специфіка програм полягає у тому, що вони або зовсім, або частково не містять принципово нових знань і не можуть бути подані у вигляді змістовних модулів. Вони зосереджені переважно на цілях та засобах, що використовуються для досягнення певних цілей. Супровідна методична документація лише пропонує, не нав'язуючи, приблизні приклади для подальшого використання. Оцінювання результатів навчання має враховувати, з одного боку, що воно, порівняно з іншими навчальними дисциплінами, не передбачає набуття нових фундаментальних знань; з другого боку, обов'язково приділяється увага особливостям педагогіки, що застосовуються у даному виді навчання.

Оцінювання успішності навчання в другому, першому та випускному класах враховує, з одного боку, внесок та якість робіт, виконаних учнями до та після курсу (так зване оцінювання за нормативною домінантою); а з другого – рівень наявного досвіду, набутого та здійсненого протягом кожного етапу навчання (оцінювання за сумарною домінантою). У такий спосіб викладачі переконуються у тому, наскільки майстерно учні опанували основні поняття, що використовуються в кожній програмі.

Частковий випадок оцінювання бакалаврського ступеня також впливає з цих принципів. Його здійснюють з урахуванням специфіки програми випускного класу. Програми за всі три класи вироблені із застосуванням цих загальнодіючих для ліцею принципів і передбачають обов'язкове застосування.

Педагогічна свобода викладачів є певним чином обмеженою, а текст названих загальних принципів має залишатися незмінним принаймні стосовно програм першого та випускного класів. Аби уникнути надмірного нав'язування даних засадничих принципів, програму другого курсу можна скласти з урахуванням побажань конкретного педагогічного колективу, що має бути обов'язково зазначене в тексті цієї програми.

Програма другого класу має назву «Від життя в суспільстві до громадянства». Головна мета цього класу – ознайомитися з поняттям громадянства та дослідити вияви громадянства в різних контекстах. Громадянин, зазначається в програмі, – це той, хто бере активну участь у діяльності даної політичної спільноти. Французьке суспільство, як й інші демократичні суспільства, організує форми такої участі. Задля цього воно виробляє певну кількість правил, що визначають права і обов'язки кожного, у такий спосіб гарантуючи використання свободи всіма.

Якою б не була розглядувана галузь суспільного життя, індивіди зіштовхуються зі спільними правилами, що організують їх життя в суспільстві, з інститутами, відповідальними за функціонування цих правил та підтримання поваги до них, а також із санкціями проти тих, хто порушує ці правила. Навчання громадянства передбачає, що громадянин дізнається про такі правила, знає їх природу та цінності, що зміцнюють ці правила. Таке навчання передбачає також критичне ставлення до цих правил, так само як і розуміння небезпечності їх надмірного розмаїття в соціальному просторі та часі.

Навчання громадянства в усіх його вимірах, активне використання громадянського досвіду становлять вісь громадянського, юридичного та соціального виховання на всіх трьох рівнях ліцейної освіти. Мета такого навчання у другому класі полягає у черговому відкритті цього поняття (з яким учні вже ознайомилися в коледжі) з огляду на життя у суспільстві. Це вже етап зіставлення теорії та реального практичного досвіду. Він дозволяє активно використовувати це поняття. За вихідну точку береться соціальне життя, прийнятне для учнівського розуміння, аби дістатися у підсумку до розуміння політичного джерела суспільних процесів. Дуже важливим у зв'язку з цим є завдання вибору об'єктів навчання з соціального життя, аби відтворити для учнів один з найрізноманітніших вимірів громадянства за допомогою підготування та підтримання аргументованих дискусій. Наприкінці такої роботи викладачі перевіряють, чи засвоїли учні засадничі поняття громадянства.

Побудова аргументованих дискусій. Серед педагогічних методів, що відповідають такому виду навчання, саме організація аргументованих дебатів (диспутів) є найбільш прийнятною. Така методика дозволяє помістити учня у ситуацію відповідальності. Використання матеріалів, пов'язаних із сьогоденням, підвищує практичний вимір, а також підсилює справжній інтерес до системи громадянського, юридичного та соціального виховання.

Аргументоване обговорення. Тут віддається перевага зв'язку з іншими методами, і цей процес передбачає такі етапи: 1) обрання з учнями теми, що відповідає вивченню проблематики громадянства; 2) організація підготовчих заходів перед обговоренням з розподілом роботи, робота груп та координація їхньої діяльності (тут можна використовувати різноманітні технічні засоби, що обираються відповідно до обговорюваної теми: підбір газетних статей, пошук історичних та юридичних документів, використання компакт-дисків

або мережі Інтернет, відомостей про зустрічі та візити, контактування з авторитетними фахівцями, ознайомлення з рекламною продукцією); 3) власне проведення обговорення: обрання головуючого на зборах, обрання послідовності доповідей, презентація доповідей, обговорення; 4) поєднання усних та письмових форм роботи в класі (складання конспектів, виставки, ліцейські дебати тощо).

Використання публікацій. Національна та місцева преса, міжнародні видання надають численні матеріали, що дозволяють учням побудувати серйозне обговорення за громадянською, політичною, юридичною або соціальною проблематикою, демонструючи очевидність та наочність громадянського виміру. Як ілюстрацію можна навести перелік тем, які використовувалися в обговоренні протягом останніх декількох років і слугували початковим етапом громадянського, юридичного та соціального виховання: «Європейські вибори та громадянство в європейському масштабі», «Річниця Декларації прав людини та її актуальність», «Конфлікт в Югославії, права меншин та право втручання», обговорення прав родини та громадянського шлюбу; обговорення паритету та участі жінок в політиці; «Вияви агресії в містах та зростання безкультур'я»; «Політична корупція на фактичних прикладах»; «Здійснення ролі засобів масової інформації в умовах сучасної демократії»; «Здійснення справедливості на місцевих прикладах»; «Расизм та боротьба проти расової дискримінації»; «Харчове забруднення та захист прав споживачів», а також інші локальні сюжети, що мають інтернаціональний вимір.

Яким чином обговорювати актуальні проблеми в класі? Обрання події або сукупності подій має відповідати двом умовам: з одного боку, вони повинні зацікавити учнів; з другого – мають сприяти висвітленню одного з вимірів громадянства. В обранні пріоритетів не слід керуватися усталеним планом чи переліком, а обов'язково враховувати актуальні події, що відповідають обраним цілям навчання.

Перше завдання полягає у тому, що необхідно урізноманітнити джерела, аби якомога об'єктивніше судити про реальність фактів. Дослідницький пошук відбувається у напрямі зіставлення джерел інформації, аби, перехресшуючи їх, судити про подію, яка вивчається. Не «оброблена» подія не існує сама по собі, вона існує лише через посередника, який говорить щодо неї, знайомить з нею; вона також по-різному тлумачиться залежно від домінуючих уявлень на даний момент. Дістанційований розгляд різних фактів існування спільноти є надзвичайно істотним для виховання громадянина. Здійснення добірки газетних статей, уникаючи зайвого накопичення, має сприяти перехрещенню джерел, що використовуються в історичному дослідженні.

Будь-яка подія має поміщатися в історичний ланцюг. Відповідно друге завдання полягає у тому, аби вставляти досліджувану подію в її ж самий просторово-часовий контекст. Це передбачає дослідження, необхідні для розуміння фактів, а також використання порівняльних методик соціально-гумані-

тарного знання. У такий спосіб можна згладити емоційну та чуттєву складові події на користь більш раціонального аналізу. Одна з серйозних перешкод сьогодення полягає в тиранії теперішнього, що витісняє з безпосередньої пам'яті попередні події; дослідницька праця дозволяє також мінімізувати такий ефект, помістивши факти в історичний ланцюг.

Третє завдання полягає у вивченні та аналізі різних суперечливих інтерпретацій. Отже, необхідно ідентифікувати різні інтерпретації, висловлені стосовно однієї події. Явні чи неоднозначні факти, обрані переконливі чи спростовані аргументи, обрання лексики, термінологічна ієрархія – все це елементи аналізу поточного дискурсу, які є надзвичайно важливими.

Слід також виходити з події, аби підвести учнів до теоретичного розуміння програми. Висвітлені в серйозному навчальному контексті, матеріали засобів масової інформації мають допомогти показати всю важливість одного з вимірів громадянства, що буде відкритий учням якомога наочніше. Теми «входження в програму», що слідують за цим, можливою мірою будуть уже пов'язані з обговореною напередодні подією.

Наприкінці другого класу синтез різноманітних досягнень має здійснитися навколо дефініції громадянства. Співвіднесені з поняттям громадянства поняття громадянськості, інтеграції, права, прав людини та громадянина, соціальних, політичних та особистих прав з поняттям національності тощо мають отримати початкову дефініцію та перспективу подальшого використання.

Заходи, що допоможуть здійснити це, покликані передусім мобілізувати вміння, вироблені у практиці навчання інших дисциплін; кожен викладач має зберігати свою свободу в «запуску» такого навчання, а також пристосуватися до потреб навчання у ліцеї, обов'язково враховуючи й побажання учнів. Аби уникнути зайвого розсіювання, пропонуються чотири теми, які слугуватимуть уведенням у програму другого класу. Це, зокрема: громадянство і громадянськість, громадянство та інтеграція (разом з темою національності), громадянство та праця, громадянство та сімейні стосунки. За необхідності можна використовувати або одну, або декілька з цих чотирьох тем. Супровідний документ становить можливі варіанти реалізації рекомендованого методу. Він показує, що одна й та сама тема може використовуватися у різні способи з урахуванням чинника часу (деякі ілюстрації можуть уже втратити чинність або збагатитися за рахунок новітніх практик та викладацьких інновацій). За кожною з цих тем можлива ілюстрація, подана у додатку. Наприкінці другого класу учень має засвоїти поняття громадянства, починаючи з прикладів, узятих з життя суспільства, та зрозуміти, що громадянство – це історичне та демократичне утворення. Оцінювання успішності навчання зумовлене даним підходом.

Здійснювана педагогіка покликана мобілізувати учня на різні види діяльності, а саме: складання огляду статей з газет та журналів, пошук історичних та юридичних документів, оброблення даних анкетування, впорядкування матеріалу, здійснення особистих анкет, а також перемовин, підготування

презентацій, участь в обговоренні, головування в дискусіях, виступи в дебатах за умови шанобливого ставлення до думки іншого.

Звичайно, учень може набути досвіду лише в декількох з перелічених аспектів діяльності. Однак ці види діяльності повинні бути оцінені: творчий підхід учнів грає вирішальну роль у процесі оцінювання. Наприкінці року здобутки учнів стосовно засадничих понять програми цього класу втілюються у відповідній кількості балів.

Однією із засадничих тем курсу є тема «Громадянство та громадянськість», ілюстрацією до якої слугує вивчення невірливої поведінки. Опитування суспільної думки щодо невірливості свідчать про те, що вона – одна з головних ознак кризи громадянства. Логіка дослідження полягає в такому: від вивчення виявів невірливості учні мають засвоїти дефініцію вірливості. Саме вона становить необхідну умову громадянства та його застосування, проте не збігається з ним.

Можна виокремити етапи, які необхідно здійснювати при підготованні, проведенні та підбитті підсумків обговорення:

1) анкетування у зв'язку з різними формами вияву невірливості в суспільстві (а також в ліцеї). Потребує визначення, що мається на увазі саме неповага до правил спільного життя у громадських зв'язках. Така анкета має на меті зіставлення уявлення про неповагу в навчальному середовищі, інших спільнотах із залученням відомостей із засобів масової інформації та інших консультацій. Свідчення, участь зацікавлених громадських діячів (вихователів, суддів, поліцейських тощо), відбірка газетних статей, результати анкетування також мають залучатися до цього процесу. Сучасні вияви невірливості мають порівнюватися з минулими: те, що було припустимим учора, вже не є прийнятним сьогодні та навпаки;

2) вивчення причин. Надані відомості можуть допомогти сформулювати гіпотезу для розуміння причини підвищення виявів неповаги. Їх можна розподілити за такими групами: а) підвищення толерантності стосовно мінімальних девіацій, що свідчить про тісний зв'язок із проблемою географічної мобільності та послабленням влади батьків; б) суспільна дезорганізація деяких регіонів, спричинена зниженням уваги з боку профспілкових та політичних організацій; в) зниження контролю за волевиявленням підлітків, що провокує вияв насильства; г) послаблення контролю з боку політичних, поліцейських, юридичних та релігійних закладів. Тут йдеться не про нав'язування аналізу таких проявів нечемності (виділених та узагальнених у спеціальній літературі), а про використання їх, аби групувати відповіді, оцінювати їх тощо.

Крім ясного визначення громадянськості відносно громадянства, даний вид робіт може сприяти міркуванням, пов'язаним з вірогідними формами боротьби зі зростанням нечемності на всіх рівнях, включаючи повсякденне життя учнів. Пропонуються й інші можливі теми для обговорення: «Високий та низький рівні злочинності», «Безпека та небезпека», «Асоціація місцевого самоврядування».

На особливу увагу потребує й тема «Громадянство та трансформація родинних зв'язків».

Одна з умов громадянства полягає у самоідентифікації кожного індивіда. Ідентифікація кожного посідає своє унікальне та незмінне місце саме через запис усередині генеалогічного порядку. Право родинного зв'язку, таким чином, тісно сполучається з історією та культурою суспільства і не замикається виключно на приватному контексті. Отже, родинний зв'язок стає іноді невизначеним, навіть невідповідним та суперечливим.

Дві тенденції простежуються у відповідях опитаних, як дорослих, так і підлітків: запитання «Чи є я вільним в обранні свого родинного статусу?» протиставляється запитанню «Чи визначає біологічна засада моїх родинних зв'язків всі інші мої права?». Анкетування та обговорення мають на меті показати складність родинних зв'язків як соціального та правового утворення, аби стали краще зрозумілими цілі сучасних дебатів стосовно сім'ї та сімейного права.

Дана тема розглядається за такою логікою. Підготовка дискусії за цією темою передбачає урахування трьох дій.

1. Знайти у сучасному соціальному житті випадки сумнівного ставлення до родинних зв'язків (випадки встановлення батьківства, пологи під невідомим прізвищем).

2. Поєднати такі відомості з трьома складовими спорідненості: біологічною (родич – це той, хто народив), домашньою (родич – це той, хто виховує дитину у власному помешканні) та генеалогічною (родич – це той, кого таким визнає право, залучаючи його до певної родини з її правами). Показати еволюцію таких поглядів в історії залежно від особливостей країн та культур.

3. Провести дебати, враховуючи новітній досвід стосовно родинних зв'язків та суперечностей, пов'язаних з цією проблемою: суперечності між правом дитини на знання свого походження та правом матері дотримуватися своєї анонімності, суперечності правової відмінності між «природними» дітьми та всиновленими, нерівність у правах у матері та батька тощо.

Пропонуються також інші можливі варіанти тем для обговорення: «Шлюб, матримоніальні стани та розлучення», «Статус співжиття», «Дитинство, юнацтво та громадянське повноліття», «Батьківська влада» та ін.

Висновки. У процесі правового навчання вихователі та ті, хто виховуються, безпосередньо взаємодіють в єдиному правовиховному процесі. Такий процес має бути побудований за логічно вивіреною програмою, що містить не тільки теоретичні, а й різноманітні практичні заняття, а також юридичну практику використання спеціалізованих засобів правового навчання. У процесі довготривалого, систематичного правового навчання під керівництвом викладачів та інших зацікавлених фахівців у учнів формуються не тільки глибокі, широкі та системні знання права, а й позитивні емоційно-чуттєві правові переконання в їхній великій цінності, постійна вольова готовність до правомірної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Почтарь Т. М. Правовое воспитание в педагогических вузах : Вопросы методологии и методики : дис. ... канд. юрид. наук / Т. М. Почтарь. — М., 2000. — 207 с.
2. Крыгина И.А. Правовая культура, правовое воспитание и управление правовоспитательным процессом в современном российском обществе : дис. ... канд. юрид. наук / И. А. Крыгина. — Ростов н/Д, 1999. — 189 с.
3. Дубровский В. Ф. Педагогические условия формирования правовой культуры старшеклассников : дис. ... канд. пед. наук / В. Ф. Дубровский ; Ин-т педагогики АПН Украины. — К., 1997. — 211 с.
4. Федик Є. І. Формування правової культури студентів-юристів: теоретичні та прикладні аспекти (на матеріалах діяльності навч. закладів з підготовки молодших спеціалістів) : дис. ... канд. юрид. наук / Є. І. Федик ; Львів. держ. ун-т ім. Івана Франка. — Львів, 1996. — 206 с.
5. Рябко И. Ф. Правосознание и правовое воспитание масс в советском обществе / И. Ф. Рябко. — Ростов н/Д, 1969. — 191 с.
6. Правовое воспитание и социальная активность населения / Бабий Б. М., Козюбра Н. И., Оксамытный В. В. — К. : Наук. думка, 1979. — 327 с.
7. Бойков А. Д. Методологические и методические вопросы пропаганды права / А. Д. Бойков // Вопросы теории и практики теории воспитания . — М. : Изд-во Всесоюз. ин-та по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1976. — С. 23— 39.
8. Галимов М. М. Уважение к закону / М. М. Галимов, О. Ф. Мураметс. — Казань : Татар. кн. изд-во, 1983. — 144 с.
9. Зенин В. П. Понятие правового воспитания / В. П. Зенин // Правовое воспитание и правовая активность населения. — К. : Наук. думка, 1979. — 327 с.
10. Кравченко А. И. Социология : Общий курс : учеб. пособие для студ. вузов / А. И. Кравченко — М. : ПЕР СЭ, 2000. — 638 с.
11. Татаринцева Е. В. Правовое воспитание. Методология и методика / Е. В. Татаринцева. — М. : Высш. шк., 1990. — 174 с.
12. Ханай Г. Социалистическое право и личность / Г. Ханай ; пер. с нем. — М. : Прогресс, 1979. — 330 с.
13. Маркова Г. Д. Научные основы и организация правового воспитания молодежи / Г. Д. Маркова. — К. : Наук. думка, 1985. — 170 с.
14. Бондарев А. С. Правовая антикультура в правовом пространстве общества / А. С. Бондарев. — Пермь : Пермск. ун-т, 2006. — 192 с.

**ОБ ОСОБЕННОСТЯХ МЕТОДИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ПРЕПОДАВАНИЯ КУРСА ПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ
(НА ПРИМЕРЕ СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ВО ФРАНЦИИ)**

Коваленко И. И.

В данной статье рассмотрен опыт правового обучения и воспитания в системе среднего образования Франции. Показана специфика методических средств преподавания тем курса гражданского, правового и социального воспитания. Приведены

отдельные примеры методической документации, обеспечивающей эффективность правового воспитания молодежи.

Ключевые слова: правовое воспитание, правовая культура, цель правового воспитания, методика правового воспитания.

ABOUT THE PECULIARITY OF METHODOLOGICAL ENSURING OF TEACHING THE JURIDICAL EDUCATION (BASED ON THE SECONDARY EDUCATION IN FRANCE)

Kovalenko I. I.

This article is dedicated to show us the experience of teaching and education in the secondary education system in France. It's about to show the specifics of the methodical means of the teaching the themes from the course of civil, juridical and social lectures. Also the partial examples of the methodical documentary, which seeks to ensure the effectiveness of juridical education of adults are shown.

Keywords: juridical education, juridical culture, goal of the juridical education, methodics of juridical education.

УДК 340.13

О. О. Сидоренко, асистентка

ПРОЦЕСУАЛЬНІ НОРМИ ЯК РІЗНОВИД ПРАВОВИХ НОРМ

Проаналізовано актуальні питання, пов'язані з роллю і місцем процесуальних норм у системі права, співвідношення між матеріально-правовими і процесуальними нормами.

Ключові слова: процесуальні норми, система права, суспільні відносини, процедура, матеріальне право, процесуальні форми.

Актуальність проблеми. Головним регулятором суспільних відносин у будь-якій правовій і демократичній державі є право, і Україна не є виключенням. Однак правове регулювання тим ефективніше буде діяти, чим досконалішою буде дія нормативних приписів або механізм реалізації правових норм задля виконання головної функції держави – гарантоване здійснення прав і свобод особи. У зв'язку з цим актуальним є питання теоретичного дослідження процесуальних норм, які покликані забезпечити втілення в життя приписів законодавчих актів. У юридичній літературі проблема розуміння місця процесуальних норм у праві є одним з центральних питань науки теорії держави і права, оскільки немає одностайного розуміння. Необхідно наголосити, що тільки за умов ґрунтовного і всебічного висвітлення теоретичних